

KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

Patriotizmo pliūpsniai

Na štai, šiomis dienomis Lietuva dūžia lyg bitės avily, pajutusias pavasarį. Kokia euforija, koks džiaugsmas, kai kas ir džiaugsmo ašarą nubraukia, kai VDU profesorius Liudas Mažylis surado tą mūsų apgdotą, apraudotą Lietuvos Nepriklausomybės aktą. Visuotiniame džiugesyje buvo tēkstelēta ir juodų daųų, sakęčiau, net smalkių, pasklidusių iš kai kurių nusipelnusių istorikų. Bet kas kaltas, kad jie iki šiol plaukiojo tik Merkiu ir Nemunu, akis ganydami upių pakrantėmis ir poilsingai džiaugdamiesi kaimo ųmonių nuoširdumu... Ekskursijos neblogai, bet visa privalo turėti gilesnę prasmę.

Tauta parodė, kad jai ne vis tiek, kas atsitiko su dingusiu Nepriklausomybės aktu. Vadinas, spartėjanti emigracija nepažeidė tautos šerdies. Plepantys istorikai turi nusileisti darbo pelėms, kurios kremta trokštamas žinias svečiose šalyse net už menką atlyginimą. Kažin ar iš profesoriškų aukštumų galima paniekinti tas peles? Juk Liudas Mažylis, gavęs keleto dienų komandiruotę, nusikratė į Berlyną autobusu ir ketino grįžti į Lietuvą tokiu pat būdu, visai nesididžiuodamas atradėję laurais. Ir ųadėtosi milijoninės premijos Akto atradėjas nenori imti, įtardamas, kad tie pinigėliai milijonieriaus bankuose susitelkę gal ne visai švariais būdais. O ir milijonieriaus akys nešviečia lyg saulės, nežiba džiaugsmu, suųinojus tokią stulbinančią naujieną, atskriejusią iš Vakarų Europos. Kai kam gal būtų patikę, kad ji būtų atskridusi iš Rytų...

Užtat kaip ųibėjo maųojo profesoriaus akys, kai pasakojo apie savo atradimą. Tikiu, kad jis net apsisverkė pamatęs Aktą, prie kurio jam nebuvo leista prisiliesti, o tik ųiūrėti iš tolo, kai dama archyvarė tą garbingą popierių atnešė mūvēdam baltomis pirštinais.

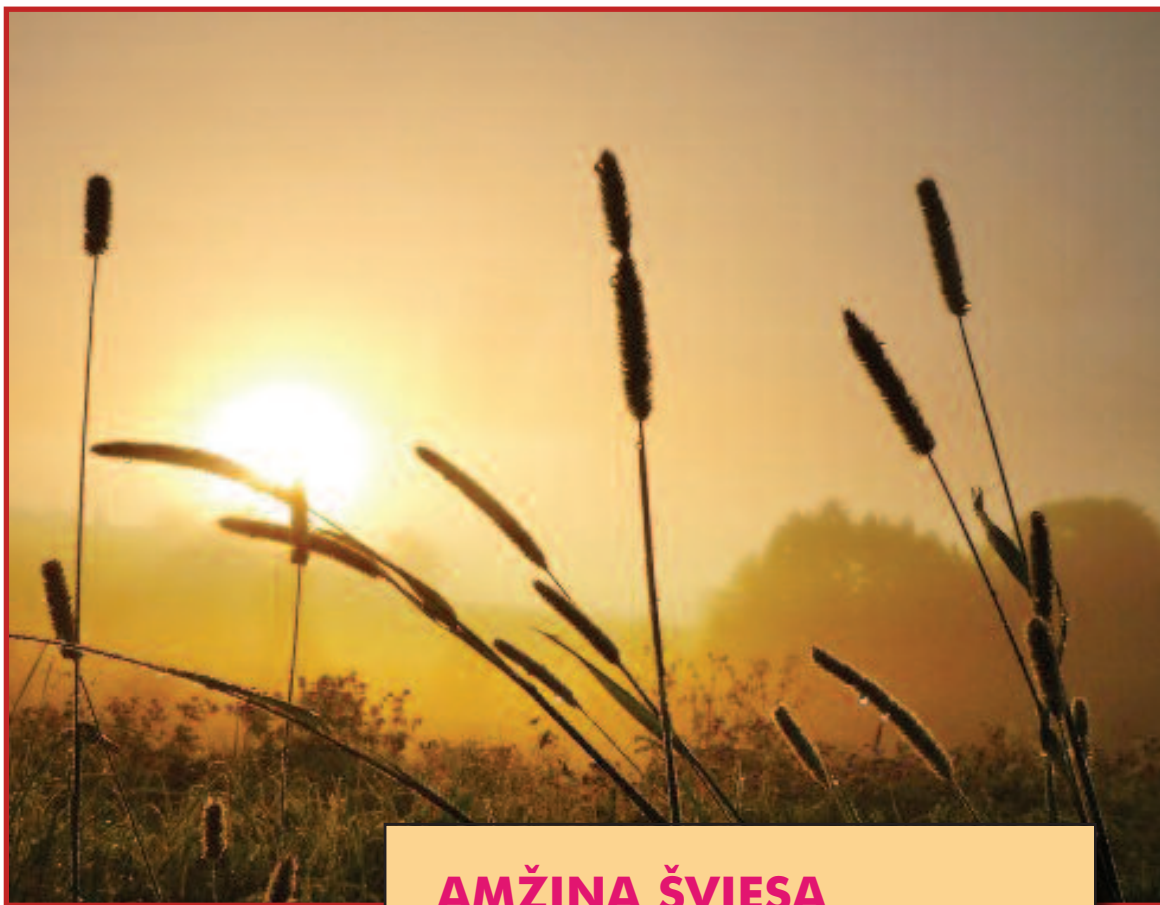
O štai kitas entuziastas, ųemaitis iš Telšių, Andrius Docys, stojo ginti kaštonų, kurie Telšiuose buvo pasodinti 1923 metais ir pavadinti Vydūno kaštonais, nes pats Vydūnas dalyvavo toje medelių sodinimo šventėje. Mat, pernai audra nulaužė vieną senolį, kitas buvo nupjautas, o likusius penkis ekspertai paskelbė pavojingais praeiviams ir pasmerkė juos myriop.

Telšiškis ųemaitis, pasitelkęs Vydūno draugiją, stojo ginti kaštonų. Telšiuose buvo minimas Vydūno 149-tasis gimtadienis. Kitąmet 150 metų sukaks keistuoliui idealistui, savo tautos ir idealų grynuoliui Vydūnui, kuris turėjo didelės įtakos daugeliui ųmonių, išpaųinusį jo poųiūrį į tautą, moralę, gyvenseną...

Ak, kad kiekvienas Lietuvos rajonas ar regionas turėtų tokius lietuvybės sargus kaip minėtasis gerb. Andrius. Ir tokius smalsius, ųvitrius ir pilietškai angažuotus mokslininkus kaip Liudas Mažylis. O juk daug puikių ųmonių yra mūsų Lietuvoje, tik per ųiniasklaidos ųiūronus dairomasi ne į juos, o į tai, kas ką paplovė, apvogė, užmušė, nuskriaudė... Tokios tad sensacijos užpildo pirmuosius laikraščių ir tinklalapių puslapius. Juodoji Lietuva ųiniasklaidoje ima viršų...

Betgi ne, sakau sau ir kartoju kitiems. Viršų ima šviesa iš Dangaus ir dangaus, nes saulė jau linksmai ųybčioja pro debesis, jau suskrido gandrai, lauktieji, gerieji mūsų laukų ir panamių „apaštalai“, pranašaujantys, kad netrukus Prisikėlimo šventė, kad prisikelia ne tik piktadarių nuųudytasis Kristus, bet ir ųmogaus siela, pasiruošusi ir pasiryžusi kurti, o ne griauti.

Aldona ųemaitytė

efoto.lt nuotr.

AMŽINA ŠVIESA

*Skaidrios mano mintys skuba į anapus.
Viską tyliai laiko amžina Šviesa:
Ir vaikelio lopšį, ir senelio kapą.
Juk Šviesoje panirus ši buitis visa. –*

*Tai kodėl nematom, tai kodėl negirdim
Subtilių – kaip arfos – kosmoso garsų?
Krenta, krenta baltos kibirkštys į širdį,
Sąskambiu atliepia siela – nedrąsiu –*

*Balsui iš aukštybių, balsui iš anapus.
Blyksteli nei žaibas, spindintis, ųmus,
Gal ne ši tikrovė? – tik su ja sutapus,
Lyg nuo kalno ųvelgsi į dienos triukšmus.*

*Lygiai čia mylėsi ažuolus ir smilgas.
Auksu ųemės dulkėj – skausmas suųibės.
ųydrio spindulingo siela pasiilgus,
Juoksis iš pasaulio ginčų ir garbės. – – –*

Aldona Elena Puišytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Aldona ųemaitytė. Patriotizmo pliūpsniai • **2-as psl.** Perpetua Dumšienė. 1941 metai: didųiosios ir asmeninės istorijos sankirtos
• **3-as psl.** Stasys Goštautas. Užrašai iš Cape Cod. Tarp meno ir atminties • **4-as psl.** Undinė Radzevičiūtė. ųuvys ir drakonai. Ištrauka iš romano • **6-as psl.** Astrida Petraitytė. Pasakojimas iš ųungalvių epochos • **7-as psl.** Rasa Bačiulienė. Išstremti už tai, kad buvo darbštūs ir karštai mylėjo savo Tėvynę (2) • **8-as psl.** Kultūros kronika/Renata Šerelytė. Nesibaigianti Linija (Naujos knygos)

Kitame numeryje: Pranas Visvydas. Pasitraukėme į artimą vasarvietę • ES premija apdovanotas Evie Wyld romaną „Visi paukščiai gieda“

1941 metai: didžiosios ir asmeninės istorijos sankirtos

Perpetua Dumšienė

Tai trečiasis rašinys iš ciklo, skirto Lietuvos šimtmečiui. Pirmasis – „Ar paveldimas pilietiškumo genas?“ jau skelbtas. „Kultūroje“ (2016 Nr. 28, 31, 32, 33, 34). Antrasis – „Sibiro istorijos“ – taip pat spausdintas „Kultūroje“ (2016 Nr. 42, 43, 44, 45, 46, 47).

Šių pasakojimų žanrą galima pavadinti dokumentine eseistika. Visus pasakojimus jungia Tėtušio personažas. Autorė nori, kad taip pavadintas autentiškas žmogus tuo pačiu taptų ir šiek tiek simboliška istorinio laikmečio figūra. Autoriui yra įdomu stebėti, kaip per laikmečio išbandymus iš kartos į kartą keliauja vertybės, kurių laikydamasis žmogus sugeba būti istorijos dalyviu, sugeba priešintis nepalankioms istorinėms aplinkybėms. Mano, kaip pasakotojos, uždavinys – atskirose istorijose išvelgti visų dalyvių gyvenimo ir likimo linijų bendrus ryšius, jų, tarsi šachmatų figūrų, išsidėstymą epochos likiminių žaidimų lentoje, jų pastangas būti aktyviais istorinių įvykių dalyviais ir kartu nenusikalsti savo principams, neišduoti savo vertybių sistemos.

Šį kartą teks keliauti į nepaprastai sunkų ir tragišką visam pasauliui ir Lietuvai laikotarpį – 1941-uosius metus.

Pastangos suvokti vieną sudėtingiausių XX amžiaus Lietuvos istorijos laikotarpio įvykių

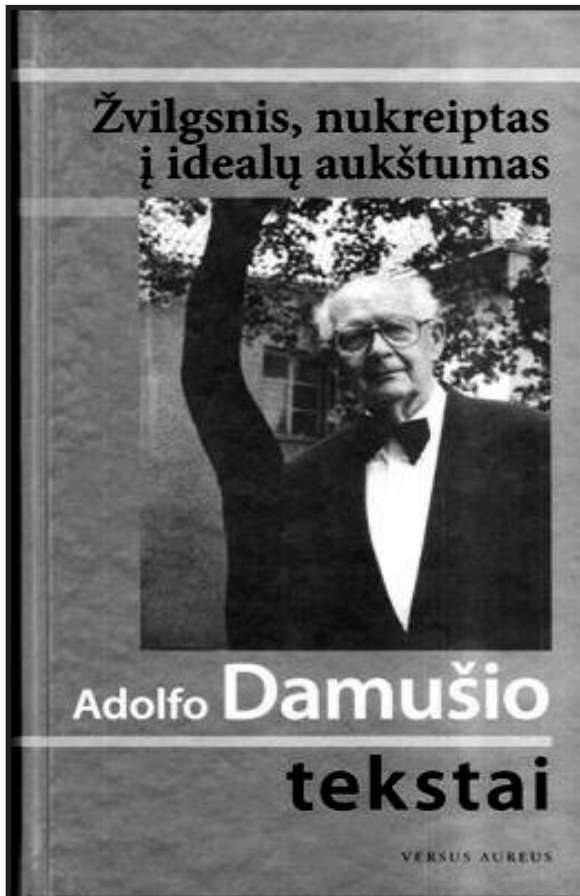
Apie tai, kad Tėtušis dalyvavo 1941 metų Birželio sukilime, sužinojau tik 1991 metais. Tuomet pradėjau užrašinėti jo pasakojimus. Gyvenom skirtinguose miestuose, tad dirbti galėjau tik priešokiais, kai atvažiuodavau. Bet netinginiavom, Tėtušis pagaliau po daugelio metų tylėjimo kalbėjo, buvo laimingas, kad nors senatvėj gali dukrai patikėti savo tikrąjį gyvenimą, o aš užsirašinėčiau pasakojimus net Tėtušiu gydantis ligoninėje.

Kas dirbo panašų darbą, žino, kad kalbėdamasis su daug patyrusiu žmogumi, negali tikėtis nuoseklaus pasakojimo, pašnekovo mintys staiga pasuka asociatyvia kryptimi, pertraukiamos visai kitų istorijų. Pašnekovas kalba, o mintyse regi tai, ko tu net nežinojai esant. Užrašinėtojas skuba paskui įvairių temų frazes, tad pasakojimas tampa suvertas iš atskirų epizodų. Vėliau teks gerokai padirbėti, kad būtų galima mintis sujungti į visumą. Taip neišvengiamai ateina nepasitenkinimas, kad negali būti lygiavertis pašnekovas, nes regi tik atskiras atskilusias ledkalnio lytis, o visos ledkalnio apimties, o ypač tos – kuri pavojinga tūno po vandeniu – iš viso nematai.

Visgi noras sužinoti ir užrašyti buvo didžiulis, Nepriklausomos Lietuvos atsikūrimas žmonėms davė didžiulį postūmį nuspalvinti visas baltas istorijos dėmes. Užrašinėčiau ne tik planuotų susitikimų metu, bet ir tada, kai Tėtušis sumanydavo pasakoti, rašiau po ranka esančiuose lapeliuose, užrašų knygelėse, sąsiuvinuose. Per kelerius metus užrašai kaupėsi ir namuose, ir darbovietėje. Paskui jie buvo atidėti, o vėl surasti, sutvarkyti ir atskirais gabalėliais suvesti į kompiuterį tik po 20-ties metų – 2012-aisiais. Tuo metu pasakojimų pateikėjo jau nieko nebegalėjau paklausti, jis buvo miręs prieš dešimtį metų.

Tuo metu, kai užrašai laukė savo valandos, man pačiai buvo duota galimybė praplėsti savo žinias apie 1941 metų sukilimą – netikėtai patekau į aplinką, kurioje buvo galima sutikti ne vieną 1941 metų sukilimo dalyvį, išgirsti jų istorijas, paklausti žymių lektorių pranešimų, diskusijų, dalyvauti pokalbiuose.

Naujos galimybės artimiau pažinti istorinių įvykių dalyvius atsirado, kai priėmiau sprendimą visados lydėti savo Tėtušį į istorinių įvykių minėjimus. 1991 metais, kai Lietuvoje dar buvo sovietinė kariuomenė, o Vilniaus televizijos studijas buvo užėmusi okupacinė „kaspervizija“, Kaune, Karininkų ramovėje, įvyko 1941 metų Birželio sukilimo 50-ųjų metinių minėjimas. Labai drąsus ir išpūdingas buvo Birželio sukilimo 50-ųjų metinių minėjimas.

Adolfo Damušio tekstų knyga „Žvilgsnis, nukreiptas į idealų aukštumas“

Adolfas Damušis

1991 metų birželio 22-ąją Filharmonijoje įvyko tai progai skirta iškilminga konferencija: „Asmuo ir valstybė: Lietuvos rezistencijos patirtis“. Įžangos žodyje „Į laisvę!“ fondo Lietuvos filialo valdybos pirmininkas Liudas Dambrauskas kalbėjo apie sukilimo reikšmę; labai gyvai prisiminė sukilimo dienas svečias iš Jungtinių Amerikos Valstijų, buvęs 1941 metų Lietuvos laikinosios vyriausybės narys Adolfas Damušis. Pasipriešinimo idėją lietuvių tautos istorijoje apžvelgė Aukščiausiosios Tarybos deputatas Gediminas Ilgūnas; apie demokratinės minties raidą pranešime kalbėjo Vidmantas Valiušaitis. Konferenciją naujausiomis eilėmis pasveikino poetas Bernardas Brazdžionis. „Išeivijos indėlis Lietuvos laisvėjimo procese, 1941 ir 1991 metų politinės paralelės“ – tokia tema kalbėjo ilgametis leidinio „Į laisvę!“ redaktorius Juozas Kojelis. Be minėtųjų, konferencijoje kalbėjo Aukščiausiosios Tarybos deputatas Romualdas Ozolas, rezistencijos dalyvis Jonas Algirdas Antanaitis, Katalikų mokslų akademijos atsakingasis sekretorius Mindaugas Bloznelis, Petras Vaitiekūnas. Turėjau progos ir artimiau susipažinti su išlikusiais gyvais 1941 metų sukilimo dalyviais, Lietuvos karininkais, Plechavičiaus rinktinės kovotojais.

Didžiulį postūmį mano asmenybės raidai, Lietuvos istorijos suvokimui padarė dalyvavimas „Į laisvę“ fondo veikloje. 1993 metais buvau pakviesta dalyvauti „Į laisvę“ fondo lietuviškai kultūrai ugdyti veikloje ir studijų savaitėse. Į studijų savaites Lietuvoje atvykdavo išeivijos lietuviai iš viso pasaulio. Paskaitose ir diskusijose teko didžiulė garbė bendrauti su lietuvių žymiaja inteligentija, antisovietinio ir antinacinio pasipriešinimo dalyviais.

Tiesiog sunku patikėti, kad beveik dešimtį metų studijų savaitė renginiuose – paskaitose, išvykose, diskusijose, vakarojimuose – teko pažinti įkvepiančias asmenybes, žmones, kurių darbai verti knygų ir kino filmų, o biografijos – legendinės. Daugelis šių nuostabių žmonių jau nebetęsia savo fizinio gyvenimo, bet jų darbų šviesa dar sutvirtins ne vieną sielą.

Praėjus daugeliui metų, skaitau Adolfo Damušio tekstų knygą „Žvilgsnis nukreiptas į idealų aukštumas“ ir vėl prisimenu Jo asmenybės švytėjimą studijų savaitėse. Visuomet atvykdavo su savo žmona Jadvyga Damušiene, ir jie man atrodė modernios lietuvių šeimos idealas. Legendinės 1941 metų Birželio sukilimo vyriausybės ministras, vienas iš sukilimo vadovų, antinacinio pagrindžio organizatorių, ištremtas į Dachau, ir visgi likęs gyvas, emigracijoje JAV kryptingai dirbęs, kad visas laisvasis pasaulis nepamirštų Lietuvos laisvinimo bylos, sukūręs lietuvių emigrantų jaunimui lietuviybės oazę – Dainavos vasaros stovyklų bazę – ir parengęs lietuviybės ugdymo programas. Su Adolfu Damušiu ir Jadvyga Damušiene, atvykdavo poetas Kazys Bradūnas su Kazyte Bradūniene, poetas Bernardas Brazdžionis. Man, kaip lituanistei profesionali, buvo tokia laimė pagaliau sutikti legendinius rašytojus. Šių rašytojų kūryba studijų metais man buvo prieinama tik su specialiu diplominio darbo vadovo leidimu, vizuotu universiteto rektoriaus, kuris leido lankytis specifonuose. Netgi vizualiai ypač išpūdingas buvo žinomas architektas Jonas Pajaujis – lietuvis rezistentas, ilgą laiką gyvenęs Gotlando saloje (Švedija). 1944 m. nacių suimtas, įkalintas Štuthofe, po karo gyveno Švedijoje. Per Gotlandą ėjo lietuvių rezistentų ryšio keliai su užsienio lietuvių organizacijomis, jau nuo 1943–1944 metų ir vėliau, pokario metais.

Visose studijų savaitėse dalyvavo ir organizatorių branduoliui priklausę žymūs JAV lietuvių visuomenės veikėjas, žurnalistas, pedagogas, publicistas, rezistentas Juozas Kojelis. Šis žmogus buvo iš tos nepakartojamos lietuvių inteligentų kartos, kurie pasižymėjo kaip renesansinio masto asmenybės. Gimęs aštuonių vaikų šeimoje, prieškario Lietuvoje studijavo klasikinę filologiją, bet susidūręs su sovietine ir nacistine okupacija, kaip ir Juozas Brazaitis, sugebėjo išeiti iš savo profesijos rėmų ir okupacijų metais dalyvavo antibolševikinėje ir antinacinėje rezistencijoje. 1943 metais kaip vieną antinacinio pasipriešinimo organizatorių jį suėmė gestapas. Iki 1944 m. kalintas Klaipėdos, Ragainės ir Kauno kalėjimuose. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1945–1948 m. dėstė Miuncheno lietuvių gimnazijoje, kurį laiką buvo jos direktorius. 1949 m. persikėlė į JAV. Mokytojavo lituanistinėse mokyklose Čikagoje, Los Angeles. 1956–1957 m. – lietuvių kalbos instktorius JAV kariuomenės kalbų mokykloje Monterey (Kalifornija). Ateitininkų, JAV Lietuvių Bendruomenės, Amerikos lietuvių tarybos, Lietuvių fronto bičiulių, Antinacinės rezistencijos lietuvių politinių kalinių sąjungos, JAV respublikonų partijos veikėjas. 1981 m. vienas Amerikos baltų laisvės lygos steigėjų.

Nuo 1935 m. bendradarbiavo spaudoje. Suredavo Amerikos lietuvių vardyną (su Juozu Vitėnu, 1953 m.). 1970–1973 m. ir 1978–1980 m. – žurnalo „Į laisvę“ redaktorius. Dalyvavo žurnale „Aidai“ ir „Lietuvių dienos“ redakciniuose kolektyvuose. Bendradarbiavo leidiniuose „Žemaičių žemė“, „Aidai“, „Draugas“. Išleido dvi stambias publicistikos knygas „Iš nakties į rytą“ (1996 m.), „Tarp rūpesčių ir vilties“ (2001 m.).

Tęsinys kitame numeryje

UŽRAŠAI IŠ CAPE COD TARP MENO IR ATMINTIES

Stasys Goštautas

„Tapatybės ir atminties menas Lietuvos istorijoje tarp dviejų pasaulinių karų Lietuvoje“ (The Art of Identity and Memory toward a cultural history of the two World Wars in Lithuania) – ilgas ir keistas knygos pavadinimas. Dar keistesnė knygos tema, nagrinėjanti meną ir atmintį, lietuvių ir litvakų ryšius. Dar keisčiau, kad knyga išleista Bostone 2016 m., leidykloje *Academic Studies Press*, įsteigtoje vos prieš dešimtį metų, bet jau spėjusioje išleisti apie 200 veikalų, daugumą – apie Izraelį, rusus, lenkus, ukrainiečius („A History of the Jews in Kiev before February 1917“, 2016). Ir, tarp kitko, apie baltus – pavyzdžiui, ką tik pasirodė Dariaus Staliūno redaguota „Spatial Concepts of Lithuania in the Long Nineteenth Century“ (2016).

Minėtoji knyga apie tapatybės ir atminties meną, išleista angliškai, kalba apie kultūrą, meną, muziką ir kiną. Knyga parašyta 9 asmenų – beveik visi yra Vytauto Didžiojo universiteto docentai ar profesoriai. Nuostabu, kad per 27 metus universitetas įstengė paruošti tiek docentų, galinčių savo atradimais pasidalyti su Europa ir Amerika.

Po trumpo įvado, kurį parašė V. G. Liulevičius ir dvi knygos redaktorės, Giedrė Jankevičiūtė ir Rasutė Žukienė, pirmoji studija priklauso eruditui Laimonui Briedžiui, kuris beveik visą tekstą paskiria vokiečių ekspresionizmui Vilniuje. Laimonas parašė puikią knygą apie Vilnių, ir jeigu kam nors įdomu, kur ir kas buvo Vilniuje Pirmojo pasaulinio karo metu, užtenka paskaityti Laimono tekstą, kuriame gana atidžiai analizuojama vokiškoji Vilniaus okupacija.

Laimonas savo tekstą pradeda, pristatydamas H. D. Thoreau „Walking“ (1854), kurį Jonas Mekas panaudojo filme „Walden: Diaries, Notes, Sketches“ (1969) ir parodė Harvarde praėjusį mėnesį. Abu kūriniai – puikūs; Mekas, imdamas iš Thoreau pavyzdį, filmavo visus metų sezonus, tuo primindamas Donelaitį.

Nedaug yra tokių tekstų, kuriuose rastume aprašytus vokiečių kariuomenės dalinius ir spaudos dalyvius. Vilnius buvo tarptautinis miestas, ir šią jo savybę autorius ne kartą pabrėžė. Matyti, kad Lietuvos sostinę jis pažinojo nepaviršutiniškai – kiek čia būta šviesių, intelektualių įvairiausių tautybių žmonių abiejų pasaulinių karų pervartose.

Pirmas straipsnis skirtas ekspresionizmui (Die Brücke, 1906, pirmtakas Ernstas Ludwigas Kirchneris), tačiau jis gana greitai išseko ir perėjo į Der Blaue Reiter (1911–1914) laikotarpį (Vasilijus Kandinskis). Tai įvyko po Čiurlionio mirties ir turėjo įtakos visai Europai. Laimonas Briedis daug reikšmės teikia ekspresionizmo analizei ir citatoms. Sunku pasakyti, kaip ekspresionizmas veikė M. K. Čiurlionį, nes Leipcigas nebuvo toli nuo Drezdeno.

Daugiau negu trys knygos skyriai skirti vokiečių okupacijai per

Pirmąjį pasaulinį karą ir nagrinėja vokiečių ir žydų, kurių Vilniuje tuomet buvo 44 proc., santykius. Antroji ir trečioji knygos dalys skirtos Antrajam pasauliniam karui ir, žinoma, Holokaustui. Holokaustas labai rimtai analizuotas – beveik pusė knygos skirta šiai temai. Bet kuo čia dėta Lietuva? Du šimtus metų, kai Lietuva vargo carinės imperijos valdžioje, žydai buvo beveik išvaryti iš Rytų ir rado prieglobstį Vakaruose. Toli nuo Maskvos, buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK), Baltarusijoje ir Ukrainoje. Tokiu būdu LDK pratęsė žydams duotas privilegijas nuo Gedimino ir Vytauto laikų. Kyla klausimas, ar Lietuva tikrai priklauso Šiaurei, kaip buvo paskelbta 2002 metais Jungtinių Tautų susirinkime New Yorke. Miguelio de Cervanteso romane „Persilio ir Žygmantės vargai. Šiaurės Istorija“ (1617) Lietuva ir Latvija priskiriamos Skandinavijai, Šiaurei. Rusija (dar tada vadinama Didžioji Maskvos Kunigaikštija), Lenkija, Ukraina priklauso Rytams.

Antrasis straipsnis, puikiai parašytas mano geros draugės iš VDU Laimos Laučkaitės-Surgailienės, atliepia jos specialybę – XX amžiaus pradžios menas; šia tema ji yra parašiusi nemažai knygų. Apie Vilniaus žydus, vokiečių sutiktus Pirmojo pasaulinio karo metu, labai mažai parašyta; kokie buvo tie vokiečių dailininkai, kurie piešė ir spausdino savo kūrinius apie kosmopolitinį Vilniaus gyvenimą okupacinėje spaudoje?... Apie litvakus rašė A. Andrijauskas (Litvak Art in the Context of L'École de Paris, Vilnius, 2008, anglų ir lietuvių k.). Tad gal būtų galima parašyti ir apie kitų tautybių Vilniaus dailininkus.

Laima Laučkaitė-Surgailienė rašo apie mažiau žinomus piešėjus, kurie laisvu laiku piešė paveikslus. Tokiu būdu atsirado ekspresionizmas Vilniuje ir, galima teigti, neatėjo impresionizmas, kuris labai prigijo Rusijoje. Vokiečių kariai ne tik piešė Vilniaus getą, bet nupiešė nemažai žydų, vaikščiojančių po miestą, portretų. To meto fotografijos buvo labai primityvios. Per Pirmąjį pasaulinį karą vokiečiai gražiai elgėsi su žydais, litvakų terminas dar nebuvo priimtas ir jų kalba – jidiš – buvo labai naudinga, nes padėdavo susikalbėti. Jidiš panaši į vokiečių kalbą, turi daug bendrų žodžių. Tad vokiečiai ir žydai ne tik jautėsi patogiai, bet galėjo ir susikalbėti.

Nelabai aišku, ar reikėjo pridėti Agnės Narušytės (Vilniaus Dailės akademija) studiją, kuriai pavadinimą suteikė Kęstučio Grigaliūno „Mirusiųjų dienyra“: jame surašyti sovietų režimo žiaurumai, sodinant visus režimo priešus į kalėjimus, piliečius ištremiant į Sibirą vergauti. Panaudotas Vilniaus KGB archyvas, iliustracijos ir nuotraukos, cituojama Susan Sontag, Walteris Benjaminas ir Johnas Bergeris, nors tai nelabai pateisina sovietų režimo žiaurumą. Kalinčių žmonių ir Sibiro tremtinių nuotraukos nieko daug nepasako, tik parodo bjaurų istorinį rusų charakterį.

Na štai, jau peržiūrėjome tris skyrius ir dar vis laukiame to „The Art of Identity and Memory“, kurį mums žadėjo pavadinimas.

Giedrės Jankevičiūtės straipsnis

nukelia mus į Antrojo pasaulinio karo metą ir to laikotarpio meną; autorė išsamiai pristato vokiečių užimtą Vilnių, miestą, kuriame lietuvių beveik nebuvo. Tiesą pasakius, knygai labai stinga spalvų, nuotraukos arba vos matyti, arba be spalvos labai nykiai atrodo. Knygai, kuri kainuoja 99.00 dolerių, galima buvo nepagailėti spalvotų puslapių... juk tai pagaliau meno knyga. Antra vertus, mūsų dailininkų darbų beveik neįmanoma rasti tarptautiniuose leidiniuose, jau laikas juos parodyti kartu su kitais, ir tokios knygos duotų pradžią susipažinimui ir įvertinimui. Giedrė labai gerai pristato Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metų meną; tiesiog nuostabu, kad tokiu sunkiu metu meno mėgėjai sugebėjo kurti šokią tokią skulptūrą ir tapybą, nors labai trūko priemonių ir medžiagų.

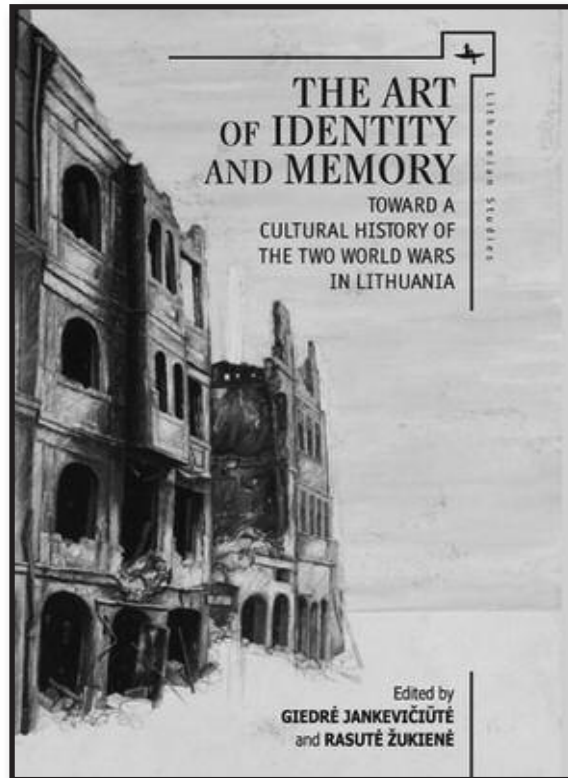
Labai įdomus, nors ir nieko bendro su karais neturintis, fragmentas – Giedrė Jankevičiūtė prisimena Gražinos Matulaitytės, Alekso Rannito (1914–1985) pirmosios žmonos, keliones po Berlyną ir Vilnių. Abu Rannitus gerai pažinojau – jie dirbo Yale universiteto bibliotekoje. Ten, tarp kitko, Rannitas paliko daug rankraščių ir knygų – nežinau, kur jos dabar.

G. Jankevičiūtė dešimt puslapių skiria Latvijos menui. Jau laikas susipažinti su mūsų kaimynės kultūra, kuriai vokiečių kultūra darė didelę įtaką. Kiek mažiau – apie Estiją, nors paminėtas žymusis Eduard Wiiralt.

Beje, dėl pavardžių rašybos. J. Čiurlionytė rašo *Žakas Lifšicas*, *Giedrė Jankevičiūtė-Jokūbas Lifšitz* (p. 101). Niekur taip parašytos šios pavardės iki šiol nemačiau – tad gal reikėtų palikti mūsų mielą Lipschitzą ramybėje.

Giedrė Jankevičiūtė, Rasutė Žukienė ir Laima Laučkaitė-Surgailienė – naujos kartos meno istorikės, kurių anksčiau nebuvo. Nei pirmosios Nepriklausomybės metais, nei sovietmečiu nebuvo tokių meno kritikų, kurie atsirado pastaraisiais dešimtmečiais; drąsiai analizuoja meno kūrinius ir jų reikšmę tautai. Baigęs skaityti Giedrės Jankevičiūtės studiją, nusistebėjau, kaip drąsiai ji interpretuoja lietuvių dailininkus vokiečių okupacijos metu. Taip pat įdomu, kad autorė prisimena karo metų Vilniaus lenkų dailininkų kūrybą.

Nė kiek ne blogesnės yra kitos jos studijos apie meną. Jau išėivijos kritikų nereikia. Dipukai atliko savo užduotį, kai valdė sovietai. Man atvykus 1961 metais į Čikagą, Kazys Bradūnas maldavo rašyti apie parodas ir apie vieną ar kitą dailininką. Bradūno paskatintas, išvėliau į meno kritiką ir istoriją. Bet dabar mes nebereikalingi, Lietuvoje – ne tik profesionalios dailininkų darbų parodos, bet ir profesionaliai parengti meno istorikai ir kritikai. Pats Bradūnas užpildydavo „Draugo“ meno skiltis, nors jam tai būdavo sunku ir ne visada pataikydavo. Bet ką darysi, kai nėra kam. O štai da-

bar bereikia tik palydėti paskutinius senus dailininkus į poilsio namus, nes apie naujai atvykusius turėtų parašyti jauni meno kritikai, atvykę iš Lietuvos meno akademijų.

Penktoji studija – Rasutės Andriušytės-Žukienės, irgi meno istorikės iš VDU, nemažai pasidarbavusios su Lietuvos išėivijos dailininkais. Rasutė Žukienė yra išleidusi knygų apie M. K. Čiurlionį, apie V. K. Jonyną, parašiusi daug įvadų M. K. Čiurlionio parodų katalogams. Jos studija skirta pokario laikotarpiui, kai tūkstančiai pabėgėlių suplūdo į Vokietiją. Apie dipukų kultūrinį gyvenimą daug prirašyta – ir iš tiesų buvo daug nuveikta. Rasutės Žukienės studija skirta 1945–1949 m. dipukų veiklai. Autorė gražiai aprašo keturias dipukų menininkų pokario metų parodas Vokietijoje, Paryžiuje ir Romoje. Reikia tiesiog stebėtis, kad po karo per tokį trumpą laiką mūsų dailininkai V. K. Jonynas (puikus organizatorius), A. Galdikas (puikus tapytojas), V. Petravičius (aukščiausios prabos grafikas), A. Valeška (garsus vitražistas), P. Augius (gabus grafikas), pridėjus dar estą Eduardą Wiiraltą spėjo sukurti meną ir su pasididžiavimu parodyti visai Europai. Tuoju po to visi išvyko į Paryžių, New Yorką, Čikagą, Bogotą ir pradėjo naują meno gyvenimą. Autorė gražiai pristatė tą pokario lietuvių dailininkų dešimtuką, viskas svariai dokumentuota.

Rasa Antanavičiūtė – ir vėl Pirmasis pasaulinis... gaila, kad knyga išleista nespalsvota ir visos iliustracijos pasimeta, pirmieji dokumentai apskritai liūdnokai atrodo, nes mažai kas matyti. Nežinia, ar čia apie Pirmąjį pasaulinį karą ar apie Antrąjį, bet iš tiesų grįžtame prie Pirmojo. Rasa Antanavičiūtė atskiria Pasaulinį karą nuo tautos, kitaip sakant, nuo to, kas Lietuvai svarbu. Kaip ten bebūtų, autorė gana įdomiai aprašo Lietuvos situaciją tuoju po Pirmojo pasaulinio karo; kaip rusų, bermontininkų ir Pilsudskio plėšoma Lietuva įstengė išlaikyti didelę dalį Nepriklausomybės. Daug mūsų tėvų dalyvavo tuose karuose. Tikrai verta paskaityti, nors ne visai aišku, kaip tai siejasi su knygos tema.

Nukelta į 6 psl.

UNDINĖ RADZEVIČIŪTĖ

Žuvys ir drakonai

Ištrauka iš romano

1.
Komisija vėl ilgai abejoja prie jo arklių.
Kai kurie komisijos nariai primerkia tai vieną, tai kitą akį.
Kai kurie – kaišioja smailius liežuvius, tarsi bandytų tuos arklius palaizyti. Iš tolo.
Kai kurie – išverčia apatinę lūpą, kai kurie žvairuoja siauromis akimis, kai kurie pučia žandus.
Kaip kokie eunuchai Imperatoriškojo teatro scenoje.
Komisijos nariams atrodo: arklių galvos per mažos, o čiurnos per plonos. Aiškinimas, kad tai – Iberijos arkliai, ir kad jie kaip tik tokie ir turi būti, nepadeda.
Komisija, atrodo, abejoja ne tik dėl Iberijos arklių, bet ir dėl pačios Iberijos.
Ji įsitikinusi: pasaulyje egzistuoja tik mongolų arklys.
Laukinis mongolų arklys.
Kuklus, atkaklus ir šiek tiek klastingas.
Tiek, kiek gali būti klastingas laukinis arklys.
Trumpomis kojomis ir rudomis baltomis dėmėmis.
Kaip karvė.
Ir arklio uodega turi būti balta. Būtinai. Ir būtinai turi siekti žemę, sako komisija, o karčiai būtinai turi dengti akis.
Kam jiems reikalingi nieko nematantys arkliai?
Dar komisija sako: jo arkliai netikri, nes ramūs, o arkliai ramūs nebūna.
Pakartotinis tvirtinimas, kad tokie, kaip tik tokie ir yra Iberijos arkliai, tik padidina komisijos nepasitikėjimą.
Netiki jie nei Iberija, nei Iberijos arkliais.
Dabar jau atvirai.
Komisijos nariams tai – įžūli ir bjauriai tiesmuka apgaulė, galinti net įžeisti Imperatorių.
Žinoma, Penktasis Imperatorius pats neis arklių žiūrėti.
Komisija sako: Imperatoriui ir nėra ko eiti žiūrėti, nes šitie arkliai neturi kaulų.
Jis bando įtikinti žinovus, kad arkliams kaulai nėra būtini, ir girdi savo balse gaidžius.
Geriau jau Penktasis Imperatorius pats ateitų pasižiūrėti, nes Tėvas Kastiljonė pradeda nebetikėti nei savo arkliais, nei Iberija, nei savo misija šitoje žemėje.
Komisija abejoja dėl arklių kaulų garsiai, po to tyliai, o po to pereina prie peizažo kaulų.
Dėl peizažo kaulų komisija visiškai neabejoja.
Jų nėra.
Komisijos nariai reikalauja, kad peizaže tie „kaulai” būtų ir kuo aiškiausiai matytųsi.
Ir tvirtina: geriausia – jei peizažą aplink arklius tapytų kinas.
Gal Leng Mei arba koks kitas kinas.
Yra čia tų kinų.
Tokiais momentais Tėvas Kastiljonė staiga pradeda nebesuprasti kiniškai ir jam ne visai aišku – kas dabar bus.
Komisija dar nenusprendė, tarsi tik pasakė: nenorinti Tėvui Kastiljonei patikėti ne tik medžių už arklių, bet ir priekyje.
Ji tik prašo jo nupiešti perspektyvos eskizą, o Leng Mei ar kas kitas pagal jį nutapys peizažą su visais medžiais ir jų „kaulais”.
„Kaulais” kinai vadina daiktų, gyvūnų ir žmonių kontūrus.

Kinams, skirtingai nei europiečiams, kontūrai svarbiau nei erdvė.
O už kontūrus jiems svarbesnė tik tuštuma.

Imperatoriškajai meno žinovų komisijai jokia itališka perspektyva nereikalinga.
Jiems užtenka kiniškos miglos nusileidžiančios.
Nuo kalnų.
Arba pakylančios iš ežero ir uždengiančios visus peizažo erdvės trūkumus.
Perspektyva reikalinga Imperatoriui.
Tik neaišku, kaip ilgai.
Bet apie tai, kad norėtų perspektyvos, Imperatorius pasako tik per komisiją.

Bronzinė pabaisa.
Pavasario ir rudens periodas (770 – 476 m.pr. Kr.). Henano muziejaus kolekcija

Dar komisija Tėvui Kastiljonei sako:
peizaže medžiai ir kalnai neturi būti panašūs į tikrus, kur nors matytus medžius ir kalnus;
Imperatoriumi nereikalingas konkretaus medžio ar kalno atvaizdas;
medis ar kalnas turi apibendrinti visus kada nors matytus medžius ir kalnus;
konkreto medžio tapyba – tai amatininkiškas užsiėmimas;
jeigu į ką nors peizažas ir turi būti panašus, tai visų pirma į senovės kinų peizažo meistrų kūrinius.
Visą reikalavimų sarašą komisija vardija nuobodžiu unisonu.
Kastiljonė supranta: kinai nori, kad medis būtų nepanašus į medį.
Jis galvoja: niekingiau ir žemiau už arklių tapymą gali būti tik natiurmortai.
Su peiliu padalintu melionu ir omarais.
Ir citrinomis.
Spirale.
Nunerta oda.
Tokius natiurmortus geriausia ne tapyti, o valgyti.
Tegu juos tapo olandai.

Kastiljonė klausosi komisijos šiek tiek palenkęs galvą į priekį.
Kastiljonė stengiasi, kad jo galva nenusvirtų.
Nei į kairę, nei į dešinę.
Jis stengiasi stovėti nuleidęs akis ir nežiūrėti tiesiai į komisiją.
Tik įstrižai.

Komisijos nariai kalbasi.
Kastiljonė stengiasi nesiraukyti.
Ir neraukti nosies.
Ir išsaugoti vidinę ramybę.
Ir neatrodyti nusiminęs.
Nors maloniam atrodyti jam greičiausiai irgi nesiseka.
Kastiljonei norisi žiovauti, bet jis stengiasi.
Nežiovauti.
Ir neprikąsti lūpos.

Jis du kartus pereina per savo dirbtuvę.
Santūriai.
Orai ir solidžiai.
Kastiljonė daro viską tiksliai taip, kaip prisakė Ignatius Loyola.

Kalbama, kad prieš suformuluodamas šias elgesio taisykles Ignatius Loyola labai daug galvojo.
Net verkė.
Ir septynis kartus malda kreipėsi į...

Sudėjęs arklių eskizus į vieną akivaizdą – juose nėra šeimininko, sako komisija.
Šimtas arklių ir šeši piemenys paveiksle – tik svečiai.
Kastiljonė siūlo komisijai išsirinkti vieną arkį.
Ir jis nutapys tą arkį didesnę už kitus.
Kinai juokiasi.
Kastiljonė klausia, ar komisija nori, kad jis nutapytų Imperatorių.
Kinai nesijuokia.
Kastiljonė dar nematė, kad taip greitai juoką pakeistų tylą.
Tylą nutraukia komisijos pirmininkas Syma Cao.
Jis pasitaiso prie diržo kabantį mėlyno šilko maišelį, siuvinėtą aštriais trikampiais, auksiniais kalnais ir banguotomis upėmis.
Komisijos pirmininkas Syma Cao aukštesnis už daugelį kinų ir apsirengęs puošniau už kitus komisijos narius.
Jį iš tolo galima atskirti iš leopardo kepurės.
Jei nežinotum jo istorijos ir negirdėtum jo kalbant, galėtum pagalvoti: jis per daug pasipūtęs, per daug išdidus ir per aukštai įvertintas.
Ir greičiausiai – be pagrindo.
Syma Cao – eunuchas.

Komisijoje – vienintelis eunuchas.
Kiti meno žinovų komisijos nariai – aukštesniojo rango mandarinai

Nuo kitų eunuchų meno komisijos pirmininkas Syma Cao skiriasi ne tik tuo, kad nedvokia šlapimu, bet ir ypatingu protu.
Daugelis Kastiljonės Uždraustajame Mieste sutiktų eunuchų tinka tik vartus atidarinėti, Imperatoriaus žmonas šilko rūbais aprenginėti ir pjesėse žandus s pūsti.
Arba moteris vaidinti.

Atkelta iš 4 psl.

Lietuvoje rodytos parodos „Šilko kelias. Senoji Kinijos dailė“ eksponatas

Kastiljonės mokinys Leng Mei – gali būti, komisijos pageidavimu jam bus patikėta nutapyti peizažą už arklių, – Tėvui Kastiljonei pasakojo – ir kaip atsitiktinai išgirsta žmogaus istorija gali pakeisti nuomonę apie žmogų ir netgi sukelti jam pagarbą ir meilę – taigi, mokinys Leng Mei Kastiljonei pasakojo: komisijos pirmininkas Syma Cao tapo eunuchu ne savo ir ne šeimos noru, o Senojo Ketvirtojo Imperatoriaus sprendimu. Ir jis kilęs ne iš žemiausių, kaip kiti eunuchai, o iš aukščiausių visuomenės sluoksnių. Jo tėvas buvo, Senojo Ketvirtojo Imperatoriaus manymu, nepaklusnus ir pavojingas generolas. Imperatorius įtakingąjį generolą liepė suimti, o dešimtmečiam jo sūnui – nupjauti genitalijas. Didelės tragedijos neįvyko. Po to paaiškėjo: Senasis Imperatorius gal ir klydo. Dėl generolo neištikimybės. Patikėjo intrigomis. Išaiškėjus tiesai, berniuką Senasis Imperatorius liepė atvežti į Uždraustąjį Miestą. Čia jis užaugo ir padarė karjerą. Jam vienam iš nedaugelio eunuchų leista puoštis tamsiai mėlynais drabužiais: siuvinėtais upėmis ir trikampiais kalnais. Be to, jis gali kreiptis tiesiai į Imperatorių. Kiti meno žinovų komisijos nariai – mandarinai tokio familiarumo sau negali leisti.

Syma Cao rūmuose užima tikrai išskirtinę poziciją. Net nežiūrint į tai, kad Cingų dinastija eunuchus vertina visiškai kitaip nei prieš tai valdžiusi. Nei Mingų, – labai tyliai sako Leng Mei. Ką reiškia – visai kitaip? – klausia Kastiljonė. Cingų dinastijos Imperatoriai nebelaiko eunuchų svarbiais žmonėmis, – sako Leng Mei.

Komisijos pirmininkas Syma Cao nutraukia komisijos narių juoką ir paaiškina Kastiljonei: „šeimininku“ peizaže kinai vadina ne Imperatorių, o didelį kalną. Dažniausiai tapomą dešinėje paveikslo pusėje. Visa kita peizaže vadinama „svečiais“.

Kinijoje – kaip ir Europoje, galvoja Kastiljonė. Kiekvienas žmogus turi savo vietą. Savo rangą. Bet Kinijoje kiekvienas vertinamas ne atskirai, o tik ryšyje su kuo nors kitu. Kiekvienoje situacijoje žmogus yra arba mokytojas, arba mokinys, arba tėvas, arba sūnus, arba šeimininkas, arba svečias.

Kinijoje savo rangą turi net peizažo elementai, galvoja Kastiljonė.

– Gal Jūs dar norite, kad aš atsakyčiau į klausimą, kodėl du tūkstančiai pirmųjų metų pabaigoje „mesendžeriu“ susirašinėčiau erotinėmis temomis? Su rašytoju iš Maltos, – ekrane paklausė Mama Nora.

– Taip. Kodėl? – paklausė žurnalistė ekrane.

Miki pagarsino televizorių, nes to gestų kalba pareikalavo Senelė Amigorena, ir pasipiktinusi pasakė: – Kodėl-kodėl? Kodėl-kodėl? Kodėl žurnalistai neturi kitų klausimų? Tik tą „Kodėl“. Ką norėjai, tą ir darei tais du tūkstančiais pirmaisiais metais. Tu dabar ką, turi prieš visą tautą atsiklaupusi ant kelių su ašaromis akyse atsiprašyti? O po to gal dar eiti bučiuoti vėliavos? Tu juk ne prezidentė, – pyko ir piktinosi Miki.

Miki dar turėjo jėgų piktintis, bet niekas nebeturėjo jėgų klausytis, visus domino pokalbis ekrane. – Tu tikrai du tūkstantis pirmaisiais metais kalbėjaisi „mesindžeriu“ erotinėmis temomis su rašytoju iš Maltos? – paklausė Miki. – Jis visiškai neturėjo nei humoro jausmo, nei analitinio mąstymo, – atsakė Mama Nora. – Tai ir nebuvo apie ką daugiau kalbėtis. – O ką, du tūkstančiai pirmi metai buvo kuo nors ypatingi? – paklausė Senelė Amigorena. – Tik tuo, kad jie buvo seniai, – pasakė Mama Nora. – Televizoriuje tu atrodei geriau, – pasakė Senelė Amigorena ir paaiškino: – Storesnė.

Senelė Amigorena sėdi prieš televizorių pasipuošusi jaunystėje našlaitėmis siuvinėtu violetiniu megztuku. Ji taip išsipusčiusi, tarsi sėdėtų ne šiapus, o anapus ekrano. Bet jai negalima šito sakyti. Senelei Amigorenai jau aštuoniasdešimt metų ir ji labai nemėgsta žodžio „anapus“. Užtat jai labai patinka žodis „išgrūdo“. Dabar ji sėdi priešais televizorių su savo reprezentatyviniu kostiumu. Ne tokiomis iškilmingomis akimirkomis Senelei Amigorenai patinka ir čigonų stilius.

– „Chanel“? – paklausė Senelė Amigorena, rodydama į Mamos Noros juodą megztuką ekrane. – Beveik, – atsakė Mama Nora. – Beveik „Chanel“? – paklausė Senelė Amigorena.

Labai gerai, kai namie yra bent vienas toks ypatingas vardas. To visai užtenka, kad visi kiti tuose namuose būtų pavadinti kaip nors paprasčiau. Ilgai čia visi galvojo, kad „Amigorena“ reiškia – visų draugė, bet vėliau, pasidomėjus ispaniškų žodžių žodynu, paaiškėjo, kad amigo-reno ispaniškai reiškia draugas-vyriškos giminės šiaurės elnias. Tai paslaptis, kuri niekada netaps tokia vieša, kad Senelė Amigorena apie ją sužinotų. [...] Senelė Amigorena gimė Argentinoje. Jos tėvai ten emigravo per Pirmąjį pasaulinį karą, o po to grįžo. Su ja ant rankų. Ir labai kvailai padarė. Iš Argentinos laikų Senelė Amigorena prisimena tik keletą ispaniškų žodžių, bet naudoja juos tik kaip keiksmazodžius.

Kalbėti apie Argentiną Senelė Amigorena nemėgsta. Nuo to ją tik pradeda slėgti. Tėvų kaltė.

– Klausyk, o kodėl tarp jūsų viskas nutrūko? – per reklaminę pauzę įdėmiai stebėdama Mamą Norą paklausė Miki. – Tarp ko – tarp mūsų? – paklausė Mama Nora.

Abejotina, ar Senelė Amigorena kada nors skaitė Ibseną. Ji tą Norą kur nors nusižiūrėjo arba nusiklausė.

– Tarp tavęs ir rašytojo iš Maltos, – pasakė Miki. – Rašytojo Išmaltos? – paklausė Senelė Amigorena. – Iš Maltos, – pasakė Mama Nora. – Gali man nekartoti, aš labai gerai girdžiu ir dar viską suprantu, – pasakė Senelė Amigorena. – Aš labai protinga. – Mes prasilenkėm, – pasakė Mama Nora. – Kur? – paklausė Miki. – Mintyse, – pasakė Mama Nora. – Kokiose, – paklausė Miki, – mintyse? – Na, aš norėjau pabėgti į salą. – O jis? – O jis norėjo pabėgti iš salos, – atsakė Mama Nora. – Pa... bėgti? – labai susidomėjusi paklausė Senelė Amigorena. Bet į jos klausimą niekas nesureagavo. – Tai kai viską išsiaiškinote – išsiskyrėte? – paklausė Miki. – Ne iš karto, – atsakė Mama Nora. – Aš dar nusiunčiau jam du kalėdinius atvirukus. – Labai geras darbas, – pasakė Senelė Amigorena.

Pasakojimas iš šungalvių epochos

Astrida Petraitytė

Lietuvos ir Latvijos skaudžioji XX amžiaus istorija panašios: okupacijos, karai, žudynės, tremtys, prisitaikėliškumo prie svetimo režimo marazmas... Autentiški dokumentai, nenugludinti memuarai, istorikų įžvalgos mums, sovietmečio vaikams, padeda savąją patirtį lyg paskirą akmenuką įterpti į panoraminę – aštrią, žeidžiančią – mozaiką. Žinia, laukiame ir meninio skaudžiųjų istorijos puslapių įprasminimo. Ir štai, atsivertusi latvės Māros Zālītes romaną, mėgindama prišaukti paraleles lietuviškojoje literatūroje, pati nusitebau dėl aptikto dėsningumo (gal jis tik asmeninis – gal kiti skaitytojai suvertų kitokius „vėrinėlius“) – į tragiškuosius įvykius vis įsukami vaikų likimai, į juos žvelgiama vaiko akimis, istorija byloja per vaikišką patirtį...

Štai atsišaukė: didelio populiarumo sulaukęs, jau ne į vieną kalbą išverstas, užsieniuose pristatytas Alvydo Šlepiko romanas „Mano vardas – Marytė“ (apie rytprūsietės mergaitės – iš tujų „vilko vaikų“ – likimą pokario Lietuvoje), Sauliaus Šaltenio „Žydų karalaitės dienoraštis“ (karo metais išsigelbėjusios nuo sušaudymo ir lietuvių priklaustos žydų mergaitės istorija – visgi nepasiekusi ankstesnių autoriaus romanų – pirmiausia, „Riešutų duonos“ – įtaigumo), na ir, žinoma, Rūtos Šepetys „Tarp pilkų debesų“ (mergaitės tremtinės Sibire tragika – sulaukusi kai kurių skeptiškų vertinimų dėl, tarkim, neadekvačių buitės detalių ir pan.; aš pati šį kūrinių priimu kaip romaną paaugliams, netikroviškas smulkmenas ignoruoju, o už autorės – lietuviškų šaknų amerikietės – pasiryžimą pasauliui papasakoti apie sovietinės girnapusės įsuktus mūsų tautiečių likimus – reiškiu pagarbą ir padėką).

Vis dėlto, turiu prisipažinti – tik skaitydama Zālītes knygą kartkartėmis vis nubraukdavau ašarą. Dvelkteli istorinė – marazminė – autentika, įtaigumo galios, matyt, įgaunanti ir iš asmeninės autorės patirties. (Galiniame viršelyje randame nuorodą, kad tai „autobiografinis romanas“, tad norėtusi konkretesnių biografijos duomenų, ne tik įvertinimų, jog Zālīte – „garsi latvių poetė, dramaturgė, eseistė, pelnusi daugybę literatūrinių apdovanojimų Latvijoje ir užsienyje.“ Žinia, galime ir iš Wikipedijos sužinoti, kad ji gimusi 1952 m. Krasnojarsko krašte.)

Taigi visas romano vyksmas, aplinka, situacijos regimi mažos mergaitės – penkiametės Lauros akimis. Pasakojimas prasideda be galo ilga kelione traukiniu iš Sibiro į Latviją. Akivaizdu – jau po Stalino mirties, jau nemažą dalį „buržuazinių nacionalistų“ ir kitų komunizmo statybų griovėjų reabilitavus. *Sugrįžusi* į namus (kuriuos jos močiutė iš sovietų valdžios kažkaip išpirkto) savo gimtojoj Kuržemėj yra tik Mama, vos 24-erių metų moteris; penkiametė dukrelė, suprantama, gimusi Sibire, o Tėčio, tokio pat jaunumo kaip Mama, praradusio visus artimuosius, gimtoji vieta kitame Latvijos krašte, Vidžemėje. Juos pasitinka kaimyninėj sodyboj gyvenantys Mamos seneliai – Mimė ir Tėtutis, Mamos mama dar likusi Sibire, o tėvas, kaip ir brolis – žuvę (ar nužudyti).

Suprantama, tremties epizodai prisiminimais įsiterpia ir kelionėj, ir jau išsikūrus namuose. Bet grįžus kalbėti apie Sibirą šiukštu – tai žino ir mažoji Laura: „Kas kalbės apie Sibirą, šungalviai pagaus ir išveš atgal į Sibirą“ (p. 110); na, galima nebent apie puikumą kaip Mama, praradusio visus artimuosius, gimtoji vieta kitame Latvijos krašte, Vidžemėje. Juos pasitinka kaimyninėj sodyboj gyvenantys Mamos seneliai – Mimė ir Tėtutis, Mamos mama dar likusi Sibire, o tėvas, kaip ir brolis – žuvę (ar nužudyti).

Suprantama, tremties epizodai prisiminimais įsiterpia ir kelionėj, ir jau išsikūrus namuose. Bet grįžus kalbėti apie Sibirą šiukštu – tai žino ir mažoji Laura: „Kas kalbės apie Sibirą, šungalviai pagaus ir išveš atgal į Sibirą“ (p. 110); na, galima nebent apie puikumą kaip Mama, praradusio visus artimuosius, gimtoji vieta kitame Latvijos krašte, Vidžemėje. Juos pasitinka kaimyninėj sodyboj gyvenantys Mamos seneliai – Mimė ir Tėtutis, Mamos mama dar likusi Sibire, o tėvas, kaip ir brolis – žuvę (ar nužudyti).

teikia lyg „mediumas“, mechaniškai atkartojantis pačios nesuprastus suaugusiųjų žodžius. Štai Tėtis su draugu, likimo broliu kalbasi, mėždami mėslą: „Tai buvo Berlage?/ Ne, kuda tau – Sevostlage./ Pradžioje kokie du šimtai tūkstančių. Pabaigoj ant vienos rankos pirštų galėjai suskaičiuot./ Dalstrojus? Na, beveik. Dvylika mėnesių per metus – žiema. Kas liko – vasara. / Minus penkiasdešimt yra niekai. Minus septyniasdešimt, va čia tai mirtis! Išgyventi nepaženo./ Bet mums požemyje, šachtose, didelė laimė, palyginus tikras Taškentas. Ir kokia netikėta sėkmė! Taip pasisekė! Išlindom lauk, o ten visi išdvėsę.“ (p. 128). Turbūt pajutom šiurpulį.

Arba – saugusiųjų nepaaiškinti mažajai herojei paaiškinti žodžiai mums nebūtinai yra paslaptis; o nutylėjimai savaime turi skaudumo... Štai Mimė neatsargiai pamini „birželio keturioliktają“ ir nebesileidžia į paaiškinimus, tuomet: „Kas yra birželio keturioliktoji? Laura klausia Tėtučio, taip visai lyg tarp kitko. Tėtutis pasislepia už laikraščio. Laikraštis dreba kaip drebulės lapas“ (p. 202).

Skaudus šis pasakojimas. Ir ne tik Latvijos, latvių tautos, atskirų jos žmonių patirtomis kančiomis – bet ir tuo didesniu ar mažesniu pačių latvių į(sitraukimu į sovietinės okupacijos „tradicijas“, gyvenimo būdą, jau nekalbant apie tiesioginį kolaboraviną (o partinių herojų irgi sutinkame). Štai Lauros Tėtis, vos jiems išsikūrus namuose, ima entuziastingai priiminėti svečius, degtinę ar samagonas maukiami iš stiklinių... Todėl ir Mimė, pasibaisėjusi „pijokystėmis“, parsiveda Laurą į savo namus (tai netampa mergaitei jokia trauma – priima Mamos pasiūlytą versiją: ji turi dvejus namus). Žinoma, čia randame ir tiesiog vaikiškų, nuo režimų nepriklausomų išdaigų. Gal esama ir simbolikos, ne visad nejautrios akies pagaunamos. Štai „Penkiais pirštais“ Laura pavadina savo „buveinę“ obels tarpušakiuose, juk į knygos pavadinimą iškelta detalė negali būti šiaip sau: „Obels delne at pagalvės Laura jaučiasi lyg Dievo delne“ (p. 257). Bet šiam sodraus realizmo pasakojimui suteikiamos simbolinės, alegorinės prasmės ir jį su poetina, ir iškelia į bendresnį – bendražmogiškąjį lygmenį. Štai svetimoji, agresyvioji jėga čia įvardijama „šungalviais“, o knygos gale randame paaiškinimą: „Šungalvis – latvių mtologijoje būtybė žmogaus kūnu ir šuns galva, draskanti ir ėdanti žmones“ (p. 284). Tik į pasakojimą įsiterpiantis vienas kitas, tarsi atsitiktinis mistinis epizodas atrodo kiek sveltinkūniškai: štai kaimynystėj atostogaujanti mergaitė ateina ištiesti lentos į negilų šulinį vidury lau-

Māra. Zālītė. Penki pirštai: romanas. Iš latvių kalbos vertė Erika Drungytė. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016. – 288 p.

ko įkritusiai Laurai – mat jai kažkas pamojės, pavietės...

Istorinis autentiškumas romane dvelkteli ir vis į suaugusiųjų kalbą įsiterpiančiais rusicizmais – sovietinėje erdvėje augusiems jie atsišauks „savastimi“. Bet pabaigoje įdėtas ir žodynėlis, tad visi galės sužinoti ar pasitikrinti tokių ano gyvenimo reliktų kaip „kombinžyras“, „nariadas“, „perekuras“ ir pan. reikšmes.

Tai bene pirmas Erikos Drungytės išverstas (manau – puikiai) romanas, bet ją jau žinome kaip latvių kūrėjų populiarioja (yra vertusi poezijos). Tikėkimės, savo artimuosius kaimynus, savo seseris-brolius artimiau pažinsime ir būsimų Drungytės darbų dėka. □

TARP MENO IR ATMINTIES

Atkelta iš 3 psl.

Labai vertingas Natalijos Arlauskaitės (Vilniaus universitetas) pristatymas: vėl grįžtame prie Antrojo pasaulinio karo temos, bet šįkart studija skirta dokumentiniams filmams, ne fikcijoms. Filmai neturi nieko bendro su Lietuva, bet tema universali – Holokaustas, masinės žudynės miestuose, Leningrado blokada (pastaroji – daugumai labai tolima tema, ką ji turi bendro su Lietuva, nežinau, mažai apie ją rašyta Vakaruose). Autorė įdomiai pristato ukrainiečio Sergejaus Loznicos „Blokadą“ (2007), nespaltotą ir beveik be veiksmo, rodomi sutrūniję archyvai (tapyboje tai būtų „minimalizmas“). Žmonės, ypač senos moterys, sėdi, vaikšto, niūnuoja, bet filme nieko nevyksta. Tai nauja formulė: pristatyti temą be pradžios ir be pabaigos, be redaktoriaus ir be aktorių vaidmenų. Panašiai ir su filmo įgarsinimu („foley artist“); jie padvigubina išorinį garsą – nuo stiklo sudaužymo iki drabužių šlamesio, įvykis tampa beveik natūraliu. Talentingas ukrainietis visiškai nesikiša į filmo eigą, ir skaitant Natalijos archyvinį tekstą, kartais norisi suabejoti, ar mes suprantame, apie ką ji rašo.

Lara Lempertienė iš Ukrainos savo temą pradeda nuo Pirmojo pasaulinio ir kaipmat pereina į Holokausto laikus. Autorė baigusi mokslus VU ir dėsto VDU, o pastarasis svarbus kaip litvakų rašytinio paveldo saugotojas, universiteto archyvuose šis paveldas aptinkamas daugiausia vokiečių

ir žydų kalbomis.

Lietuvos istorijai labai vertingas dokumentas, kuriame Vilnius pavadintas „Lietuvos Jeruzale“. Turiu prisipažinti, kad tų leidinių neturiu, bet prof. Lempertienės dėka daug ką sužinojau. Dėl šių straipsnių šis leidinys tampa labai vertingas Lietuvai, turėtų būti išverstas į kitas kalbas ir geriau iliustruotas.

Kai atrodė, jog visos temos jau pristatytos, Rūta Stanevičiūtė priminė muzikos svarbą per Antarąjį pasaulinį karą. Ir štai tada meno „chrestomatija“ papildoma vienu iš svarbiausių menų, avangardine muzika. Iš tikrųjų, neatrodė, kad mes turime ką nors panašaus, bet užteko prisiminti Vytautą Bacevičių, kuris, būdamas Argentinoje, parašė „Sinfonía de la Guerra“ (1940). Rūta Stanevičiūtė naudoja literatūrinius terminus „topoi“, „signifier“, „signified“, daugumai skaitytojų jie nieko nesako, o rašant apie muziką, pasilieka tamsoje, tačiau įdomu, kaip galima interpretuoti Bacevičiaus kūrinius ar Eduardo Balsio oratoriją „Nesiekite mėlyno gaublio“ (1969) naudojant naują žodyną. Nesu muzikos ekspertas, tad negaliu rašyti apie muzikos avangardą, čia jau reikia specialisto, tokio kaip straipsnio autorė.

Baigdamas norėčiau pastebėti, kad ši kolektyvinė monografija yra unikali, todėl reikėtų daugiau tokių kūrinių, kurie pasidalytų savo autorių atradimais su pasauliu ir atskleistų, ką patyrė ir išgyveno Lietuva, sudrebinta dviejų autoritarinių diktatūrų, dviejų okupacijų ir dviejų pasaulinių karų.

Išstremti už tai, kad buvo darbštūs ir karštai mylėjo savo Tėvynę (2)

Ūkininkų Masiulių šeimos istorija

Rasa Bačiulienė

Pabaiga. Pradžia 2017 m. balandžio 8 d. „Kultūroje“

Vieną po kito kaip karoliukus ant siūlo veriu pasakojimus. Vienas už kitą liūdnesni... graudesni... niūresni...

Naktis po Kūčių vakarienės. Visi jau sugulę, staiga su trenksmu atsilaipoja durys ir į vidų suguža visas būrys sribų.

– Na, ką slepi, Masiuli? – drąsiai į kambarį žengia vyriausiasis ir visur kiša nosį.

Nepraeina ir pro lovą, kurioje miega iš Sibiro pabėgusios Katilių mergaitės, Irutė su Rūtele.

– O čia kas tokios?

Masiulienė aiškina, kad tai sesers dukros svečiuojasi. Stribas, šiurkščiai nukloja antklodę, tikrai, dvi mergiščios susigūžę nedrąsiai žiūri. Eina toliau per trobą, krausto, kilnoja, šniukštinėja.

– Girdėjau, Masiuli, į mišką duoną neši, banditus peni.

Senasis Masiulis pabąla.

– Prašom prie stalo, – suskumba Masiulienė. – Tikriausiai tokiam šalty praalkot.

– Čia jau kita kalba, čia jau kita kalba, – nušvinta stribo veidas, kai ant stalo pasirodo kvepiančios duonos kepalas, sūdytų lašinukų, pusbutelis naminės. Tačiau stribai niekur neskuba, prie stalo prasėdi kone iki paryčių, užsireikalauja blynų. Masiulienė tyliai muša į dubenį kiaušinius, maišo tešlą. Kambarys pakvimpa keptais blynais. Pagaliau prisiėdęs, prisisotinęs sribų vyresnysis nusišluosto į rankovę riebias lūpas ir pakyla eiti. Paskui jį šokteli ir kiti.

– Užeisim kitą kartą patikrinti, ar čia viskas pas tave ramu, Masiuli, – ir garsiai trinktelėję durimis išeina.

◆ ◆ ◆

Pasibaigus karui sovietai Masiulių Antano nepaliko ramybėje, neišdavė dokumentų, o be dokumentų negali nė žingsnio žengti. Bendradarbiauk su jais, pranešk ką nors svarbaus, tada ir dokumentą išduos. Sulauksit, pagalvojo Antanas. Perskaitė laikraštį apie kažkokį susisaudymą, nuėjęs eilinį kartą į Kuktiškes registruotis ir papasakojo, ką skaitęs. Kad pasiuto saugumietis, tu ką, mus kvailiais laikai, visi apie tai žino, keliauk dabar ir prisistatyk Utenos saugumui, ten tai tau užkurs pirtį, nebeišvysi dienos šviesos, supūsi tamsiojoj, žinosi kaip mus už nosies vedžioti, puotojo vyresnysis net sukaitęs. Ką darys Antanas, keliauja į Uteną. Paprašė mamos, kad idėtų lašinių paltį ir medaus stiklainiuką. Prisistatė. Pasakė dokumentų neturįs. Apklausos pabaigoje įsidrąsinęs paklausė pareigūno:

– Sakykit, prašau, kur gyvenat?

– O kam tau reikia? – nepatikliai suniurzgėjo karininkas.

– Mano mama nori jus aplankyti, – nemirktelėjęs paaikšino Antanas ir kilstelėjo portfelį su lašiniais ir medumi.

Saugumietis patenkintas šyptelėjo ir išrašė dokumentus.

Savo būsimą žmoną Antanas sutiko Kuktiškėse. Bet vestuvių juodu su

Masiuliai ir Šalteniai. Sėdi (iš kairės) Antanas Masiulis, Veronika Masiulienė, ant kelių dukrelė Danutė, šalia glaustosi mažasis Antaniukas. Stovi Veronikos seserys Kastutė, Anelė, Uršulė. Apie 1924 m.

Levute nekėlė. Jeigu tik stribai suuosdavo, kad kažkur tuoktuvės, tuoj nekviesti neprašyti prisistatydavo ir lėbaudavo iki žemės graibymo. Tad slapčia susirašė Vilniuje, Mikalojaus bažnyčioje, o grįžę dar kelias savaites atskirai gyveno, kol galiausiai Levutė atsikraustė į Gudėniškes.

1949-ųjų pirmąją metų dieną tuoj po šventinių pusryčių Antanas vyko į Kuktiškes. Rogėmis, traukiamomis eiklaus žirgo, per baltus Lietuvos laukus, per Aukštaitijos kalvas – aukštyn žemyn, į kairę į dešinę – koks malonumas! Jaudulys suima, stebint Lietuvos gamtą, kurios grožį geriau supranta tie, kurie buvo jos netekę. Apima mintys apie okupantų skriaudas, apie partizanų gyvenimą miškuose, slapstymąsi bunkeriuose, apie sribų žiaurumą šioje nuožmioje kovoje už Lietuvos laisvę... Apie nežinomą ir nenuspėjamą Lietuvos ir jos žmonių likimą. 1949-ieji metai! Ką jūs duosite naujo mūsų vargšų dalužei? Ar išsivaduosime iš pikto okupanto jungo?

◆ ◆ ◆

1949 kovo mėnesį vyko antroji trėmimo banga. Išstremta kas trečia ūkininkų šeima. Masiuliai dar atsilaikė! Tik gal su Kuktiškių MGB viršininko pagalba, su juo pažintį užmezgę dar senasis Masiulis...

Pirmąją vežimo dieną anksti iš ryto į Masiulių kiemą įdardėjo Kuktiškių saugumo viršininkas su palydovų grupe ir pareiškė:

Jaunasis Antanas Masiulis

– Ruoškis, Masiuli, į kelionę! Važiوسي su šeima į Krasnojarsko kraštą miškų kirsti! Sakiau tau, stok į kolchozą, gal tada ir neišbuožinsim...

Pamatęs visų išsigandusius veidus, pradėjo kvatotis:

– Na, neimkit mano juokų į galvą – aš tik pagąsdinau! Duok, Masiuli, mums gerų pusryčių ir gyvenk iki kito vežimo! Bet jeigu nestosi į kolchozą, išvešim į Sibirą kaip buožę!

Tik Onutė spėjo pasislėpti pas kaimynus, bet Antanas pasiuntė mergaites pakviesti dukrą namo – reikia padėti senajai Masiulienei ruošti vaises atėjūnams! Šie ilgai neužsibuvo: užvalgę šviežiai keptų blynų su grietine

Masiuliai ir giminės apie 1939 m. Pirmoje eilėje per vidurį – Eliutė. Antroje eilėje iš dešinės – Veronika ir Antanas Masiuliai. Trečioje eilėje antra iš kairės – Onutė, ketvirtas – jaunasis Antanas, šešta – Danutė.

ir išgėrę po porą stikliukų naminės bei užkandę rūkytais lašiniukais, trimis vežimais išskubėjo vykdyti savo juodųjų darbų...

◆ ◆ ◆

1951-aisiais prasidėjus visuotiniam varymui į kolchozus Masiulių Onutė pabėgo į Vilnių. Nuomojosi kambarėlį senamiestyje, įsidarbino. Netrukus pasiekė žinia, kad tėvus su broliu ir jo šeima išvežė į Sibirą. Vieną dieną gavo raštelį: „Ateik į geležinkelio stotį. Elena“. Raštas ne sesers. Onutė kaip mat išlėkė iš buto ir ėmė slapstytis pas drauges. Greitai sužinojo, kad išvežė ir seserį Eliutę, kuri bandė slapstytis Salake. Onutė, bijodama pakliūti enkavėdistams, nebėjo ir darban.

Kartą jos Juozas pasiūlė susirašyti, jo niekas nieškas, jai su nauja pavarde bus saugiau. Onutė turėjo grįžti į butą pasiimti daiktų. Jau laiptinėje pastebėjo nematytus du vyrus, rams-tančius sienas. Onutė pasibeldė į savo buto duris. Niekas neatsiliepė. Tada užėjo pas kaimynus, pasakė apie laiptinėje besitrinančius lietpaltuotus nepažįstamuosius ir paklausė, ką jai daryti, ar užėiti butan.

– Bėk, vaikeli, ir kuo greičiau, – patarė jai kaimynas.

Onutė išsiskubino pro duris. Laiptų aikštelės apačioje skrybėlėtieji pastojo kelią:

– Kokia jūsų, piliete, pavardė?

– Armonaitė, – skubiai ištare Onutė pirmą į galvą atėjusią pavardę ir neatsisukdama išlėkė iš laiptinės. Netrukus juodu su Juozu susirašė ir Onutei pavyko išvengti arešto bei tremties. Bet gyvenimas nuolatos lyg ant adatų: sulos kieme šuo, jau ir lėk slėptis, užsuks koks nepažįstamas, ir drebėk, ko jam čia prireikė.

◆ ◆ ◆

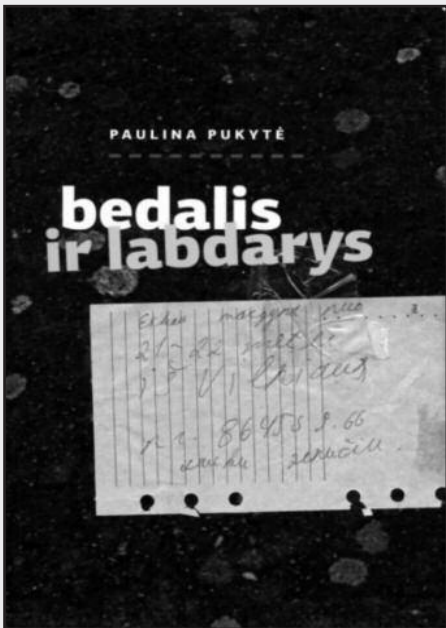
Masiulius ištrėmė į Krasnojarsko rajoną. Tremty šeimyna išvargo septynerius metus. Senasis Masiulis neatlaikė, atgulė šaltoj Sibiro žemėj. Į Lietuvą sugrįžo senoji Masiulienė ir pagausėjusi sūnaus Antano šeima. Iš pradžių į kolūkį Antano nepriėmė, rajonas neleides. Vėliau priėmė, bet sienauti neleido ir sklypo nedavė. Trobos visos sukiurę, stogai kaip sietai. Viskas apleista, sujuodę, suvarvėję. Antanas baisiai sielojėsis, naktimis nemiegojęs, nežinojęs ką daryti. Gaillėjęs, kad grįžęs. Juk nesvetingam Sibire savo darbščiomis rankomis jau ir trobą buvo susirentęs, ir karvę įsitaisęs, ir kalvis ten labai gerbiamas buvęs.

Vėl iš naujo teko tvarkytis. Pirkios stogą apsidengė. Teta karvę jiems davė. Iš žmonos tėviškės gavo avį, telyčią, paršą. Nors iš kolūkio už darbadienius nebuvo ko tikėtis. Už perėjus metus pinigų nemokėję. Ir iš viso kolūkiečiai menkai ką tegaudavę už darbadienius. Kiekvienas stengėsi savo ūkį turėti, kad galėtų išgyventi. Kai pagalvoji, kaip mažai tereikalaui iš gyvenimo: tik bulvių ir duonos!

Masiuliai grįžo, dirbo kaip vargo bitelės, užaugino dorus, kūrybingus, veiklius, tėvus ir kitus gerbiančius vaikus, tačiau už ką buvo išstremti – atsakymo nesulaukė. Už tai, kad buvo nepaprastai darbštūs, karštai mylėjo savo Tėvynę ir tą meilę skiepijo savo vaikams?.. □

Kultūros kronika

Balandžio 7–10 d. Varšuvoje viešėjo lietuvių rašytoja Paulina Eglė Pukytė. Rašytoja taip pat lankėsi Varšuvos universitete. Bendrosios kalbotyros ir baltistikos studijų katedroje rašytoja susitiko su lietuvių kalbos besimokančiais studentais ir lietuvių literatūros vertėjais į lenkų kalbą bei su Varšuvoje veikiančio Lietuvių literatūros knygų bičiulių klubo nariais. Susitikimo su skaitytojais metu Paulina Eglė Pukytė pristatė trečiąją savo knygą „Bedalis ir labdarys“, sudarytą vien iš dialogų ir monologų. „Bedalis ir labdarys“ pateko į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2013 m. kūrybiškiausių lietuvių autorių knygų dvyliktuką ir į Metų knygos penketuką. Vilniaus Mažajame teatre pagal šią knygą pastatytas to paties pavadinimo spektaklis (rež. Gabrielė Tuminaitė).

Balandžio 6–9 d. Gdanske viešėjo lietuvių poetai, rašytojai ir vertėjai Aušra Kaziliūnaitė, Birutė Jonuškaitė ir Vyturys Jarutis. Birutė Jonuškaitė ir Vyturys Jarutis dalyvavo tarptautiniame vertėjų susitikime, skirtame mažosioms literatūroms, pristatė lietuvių literatūros vertimus į lenkų kalbą. A. Kaziliūnaitė dalyvavo Europos Sąjungos poetų platformos „Versopolis“ susitikime. A. Kaziliūnaitės atvykimo į Gdanską proga lenkų kalba pasirodė vertėjos Izabelės Korybut-Daszkiewicz į lenkų kalbą išverstas A. Kaziliūnaitės poezijos rinkinys, pristatytas susitikimų su skaitytojais Gdanske metu bei netrukus Varšuvoje prasidedančiame poezijos festivalyje „Eilėraščiai mieste“.

Balandžio 8 d. Šiuolaikiniame meno centre Varšuvoje (Centrum Sztuki Współczesnej-Zamek Ujazdowski) koncertavo vienas išradingiausių lietuvių kilmės britų atlikėjų Antony Lukoszevieve, griežęs lietuvių kompozitorių Arturo Bumšteino, Linos Lapelytės, George Maciunas, Egidijos Medekšaitės ir Ryčio Mažulio kūrinius violončelei. Balandžio 10 d. Lietuvos kultūros centre prie LR ambasadų Lenkijos Respublikoje įvyko Tarptautinio M. K. Čiurlionio muzikos festivalio koncertas, skirtas 106-osioms M. K. Čiurlionio mirties metinėms. M. K. Čiurlionio ir lietuvių kompozitorių M. Urbaičio, V. Kairiūkščio, V. Tallat-Kelpšos kūrinius atliko Vilija Kuprevičienė (sopranas) ir Aleksandra Žvirblytė (fortepijonas).

NAUJOS KNYGOS

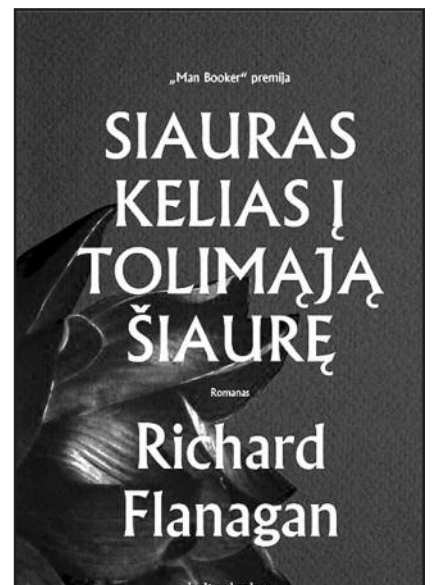
NESIBAIGIANTI LINIJA

Renata Šerelytė

Klasika – tokia mintis ateina į galvą, perskaičius šį R. Flanagano romaną, 2014 m. apdovanotą prestižine *Man Booker* premija. Ir nors klasika šiandien nuspelno įvairiausių epitetų (pavyzdžiui, „pamirštoji“), dėl to kaltos ne knygos, o trumpa skaitytojų atmintis. Nenuostabu – literatūrinė rinka perpildyta madingų kūrinių, atstovaujančių ir „paprasto skaitytojo“, ir gurmano, ir snobo skoniui, ir kokios nors laikmečio aktualijos visada ima viršų, pamirštant, kad literatūrai svarbi ir kalba, ir potekstė, ir idėja, išsirutuliojanti į galbūt paradoksalią atomazgą. Pastarųjų dalykų požiūriu Flanagano romaną veik be priekaištų – iki paskutiniųjų eilučių išlaikoma puikiai struktūruoto pasakojimo įtampa ir disciplinuota kalba (pasigėrėtinas vertėjos Violetos Tauragienės darbas).

Romanas pagrįstas rašytojo tėvo prisiminimais apie Siamo-Birmos geležinkelio, vadinamosios Linijos, tiesimą 1943 metais; taigi galima sakyti, kad kūrinio karkasui pasitaravo *true story*, autentiška medžiaga. Tačiau juk akivaizdu, kad įtaigus autentikos perteikimas priklausys ne tik nuo rašytojo intuicijos bei empatijos, bet labiausiai, ko gero, nuo talento. Ne kiekvienam, prisiklausiusiam šurpių potyrių, įmanu juos perteikti taip, kad tai būtų ne tik istorinis, bet ir meninis liudijimas. Neabejoju, kad viskas, kas vyko 1943 m. toje australų karo belaisvių stovykloje, iš esmės buvo kitaip, nes istorinės autentikos neįmanoma objektyviai perteikti todėl, kad ji labai subjektyvi, kiekvienas ją mato ir suvokia savaip (tai paskui labai vaizdžiai iliustruoja Flanaganas pavaizduotas japonų karininkų, žvėriškai besielgusių su belaisviais, gyvenimas pokario Japonijoje: jie jaučiasi teisūs ir netgi tyri). Todėl man tokia svarbi pasirodė „neautentiškoji“ romano dalis – pagrindinio veikėjo Dorigo meilė dėdės Kifo žmonai Amei. Meilė, kuri nei gelbsti, nei atleidžia, nei įkvepia – tačiau ji nesibaigia ir išlieka netgi pragare. Todėl čia tokie svarbūs ir tikslūs du įvaizdžiai: raudona gėlė už Amės ausies ir Amės akys kaip „žydra dujų liepsnelė“. Vėliau, pasakojimui artėjant prie pabaigos ir visoms pasakojimo linijoms glaudžiantis į rytietišką apskritimą – mirties simbolį, šie įvaizdžiai įgauna simbolinę išraišką.

Didžiojoje knygos dalyje įtaigiai perteikiamos karo belaisvių kančios, apgailėtina jų būklė, ne ką geriau atrodo ir vadinamieji prižiūrėtojai – korėjiečiai ir japonai, valdomi rytietiškos disciplinos manijos, narkotikų ir ... poezijos (pulkininkas Kota, prieš nukirsdamas belaisviui galvą, deklamuoja senovės poetų haiku). Skaitytojas, įpratęs, kad jam būtų paaiškinta, kas yra gera ir bloga, tegu ir ne tiesmukai, bet vis tiek gana aiškiai, lieka sukrėstas ir sumišęs, nes į jo klausimą, kas gi yra žmogiškumas, kas gi yra gėris, kas yra blogis, kur yra tiesa, šioje knygoje neatsakoma. Iki pat pabaigos –

Richard Flanagan. *Siauras kelias į tolimąją šiaurę*. Iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė. – Baltos lankos, 2017

mirties. Bet ar ji egzistuoja, toji pabaiga? Juk apskritimas nesibaigia. Dorigui akies kraštelio tarsi lemta pažvelgti į būtį po mirties – ją galima suprasti kaip esmingiausio gyvenimo epizodo atsinaujinimą, ir jei realybėje tai buvo Linija ir Amė, pomirtiniame gyvenime – „pragaras“, kuriame prie tako žydi raudona gėlė. „Jam teks gyventi pragare, nes meilė – dar ir tai“. Ir sunku pasakyti, ar liepsningas erotas blaškys Dorigo ir Amės sielas taip pat, kaip blaškė įsimylėjęlių sielas Dantės „Pragaro“ antrajame rate. Juk po karo jiedu, netyčia susitikę ant tilto ir atpažinę vienas kitą, taip ir praeina, nieko vienas kitam neištare, nešdamiesi artėjančios mirties nuojautą. Toks gražus fragmentas, kad užima kvapą.

Gali pasirodyti, kad karo stovyklos epizodai yra svarbiausieji ir jiems išsekus, romaną turėtų baigtis kokia nors niūria, bet teisinga gaida, trumpa ir aštria kaip pulkininko Kotos kardo kirtis. Visos kitos veikėjų likimo peripetijos – nebūtinas, nors ir gražus balastas. Jeigu tai būtų romanas tik apie kančią ir jos išgyvenimą – galbūt. Tačiau tai romanas, keliantis klausimą, ar žmonės gali gyventi po to, kai žmogiškumas buvo taip pamintas. Tiesos sąvoka tampa sunkia ir nepakeliama. Vienaip ją suvokia buvę belaisviai Džimis Bigelou, Avigalvis Mortonas, Driežas Brankusis, Bonoksas Beikeris, kitaip – juos talžę ir kaninę Nakamura, Kota, Varanas. Įspūdingi puslapiai, liudijantys žmogiškosios psichologijos vingius – štai Nakamura mirdamas palieka žmonai haiku apie tai, kad miršta tyra širdimi... o Bonoksas Beikeris nei iš šio, nei iš to paima šratinį šautuvą ir it rėtį suvarpo niekuo dėtą viryklę. Matyt, iš tiesų dideli kultūriniai skirtumai...

Dorigas miršta it Don Kichotas, ištaręs sanitarui sudaniečiui „Pirmyn, gerbiamas pone. Puolam vėjo saliuoną“. Trumputis po jo mirties einantis paskutinis romano fragmentas jau nukelia į „pragarą“, kuriame Dorigas skaito Elos laišką, kad neva žuvusi Amė, o paskui – knygą, meilės romaną, kurio paskutiniai puslapiai išplėsti. Ir viskas tarsi prasideda iš naujo, ir niekam nėra pabaigos. Jie vėl visi čia susitiks – stovykloje, Linijoje. Tyraširdžiai, teisėji, taisyklių ir poezijos gerbėjai.

Literatūra ir menas, 2017.04.14